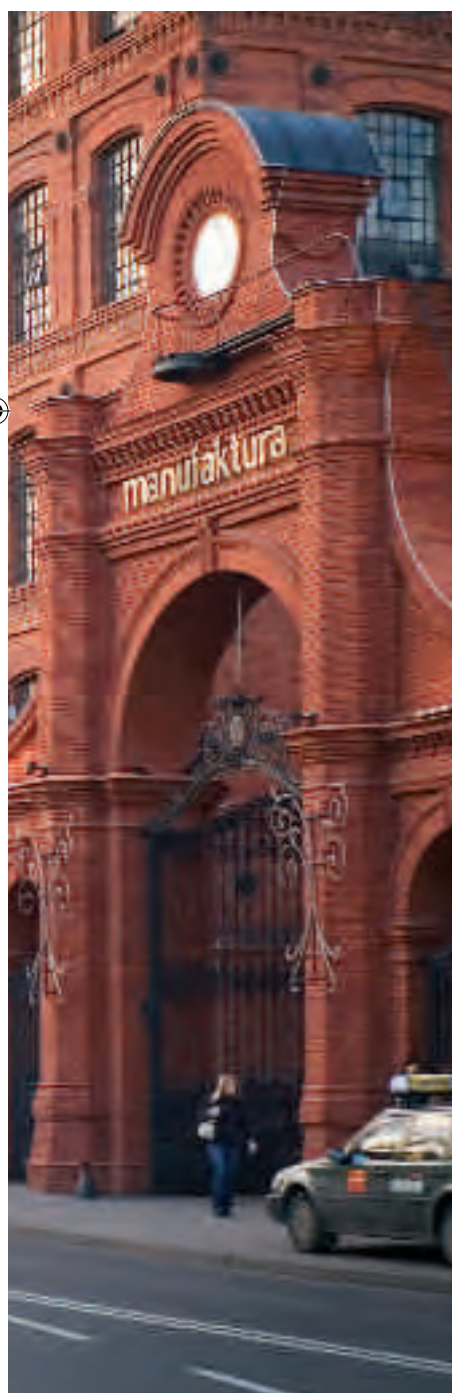

De creatieve industrie is in Nederland al geruime tijd in opmars. Crossovers tussen creativiteit en economie vinden steeds vaker plaats. Industrieel erfgoed speelt daarbij een belangrijke rol. Oude fabrieksterreinen vinden vaak een nieuwe bestemming in creatieve sfeer. In Polen zijn ze nog niet zo ver. Toch wil Lodz, voormalige textielstad, meedoen als creatieve hotspot en maakt zich op voor Culturele Hoofdstad 2016.

Het Manchester van Polen

Nieuwe kansen voor Lodz dankzij industrieel erfgoed

Zo op het eerst gezicht voldoet Lodz in ieder opzicht aan het beeld dat de meeste mensen voor ogen staat bij een Poolse industriestad: lelijk, deprimerend en arm. Het begint al met de buitenwijken. Wie de stad per trein vanuit Warschau nadert (slechts honderddertig kilometer, maar een tergend langzame treinreis van drie uur) ziet als eerste de flats, die als betonnen poortwachters de plotselinge overgang van platteland naar stad markeren. De vijftien tot twintig verdiepingen hoge kolossen hebben zich in een carré opgesteld, alsof ze elkaar uit schaamte de rug toekeren. Ze zijn ooit ontstaan op de tekentafels van sociaal-realistische architecten, idealistische ontwerpers van arbeiderspaleizen voor de Nieuwe Mens. Te oordelen naar de gezichtsuitdrukkingen van de forensen die in deze voorsteden uitstappen is de Nieuwe Mens niet te spreken over het resultaat. Iemand heeft getracht het suburbane landschap wat op te fleuren door de woonkazernes roze, groen en blauw te schilderen, maar daarvoor wordt de troosteloosheid van de omgeving alleen maar uitvergroot. Na de flats volgen uitgestrekte fabrieksterreinen, die een derde van het grondgebied van de stad in beslag nemen. De meeste zijn verlaten en bieden een desolate indruk. Sommige fabriekshallen waren het wachten op de sloophamer beu en zijn uit eigen beweging in elkaar gestort. Twintig jaar geleden, voordat het IJzeren Gordijn werd opengetrokken, waren de meeste fabrieken nog in gebruik. In de negentiende en de vroege twintigste eeuw stond Lodz zelfs bekend als 'het Manchester van Oost-Europa'.

De trein kruipt verder en de industriële omgeving gaat naadloos over in het stadscentrum. Het eindstation, Lodz Fabryczna, is even onaanzienlijk als de flats en de fabrieken. Je zou niet zeggen dat je bent gearriveerd in de tweede stad van het land, met achthonderdduizend inwoners. Nog moeilijker is het om te geloven dat Lodz zich wil profileren als 'creatieve hotspot', en in 2016 'Europese culturele hoofdstad' wil worden.

Nieuw elan

Recht tegenover het station ligt Hotel Centrum, opgetrokken in dezelfde periode en uit hetzelfde grauwe beton als de flats in de buitenwijken. Toch is het hier dat het nieuwe elan van Lodz zich voor het eerst laat zien; op de bovenste verdieping van het hotel in de vorm van de luxueuze suite van filmregisseur David Lynch – waarover later meer – en in de lobby in de vorm van Monika Dziegielewska-Geitz, consultant, communicatiecoach, muziekpromotor, docent Engels, en onvermoeibaar lobbyist voor de revitalisering van Lodz. November vorig jaar leidde Dziegielewska-Geitz een kleine delegatie met vertegenwoordigers van de creatieve sector in Lodz naar de Amsterdam Creativity Exchange (ACX), een netwerkbijeenkomst voor culturele ondernemers die zich gevestigd hebben op de Noordelijke IJ-oever. De herontwikkeling van dit gebied, waarbij een belangrijke rol is weggelegd voor de creatieve industrie, is voor Dziegielewska-Geitz een inspiratiebron. Binnenkort richt ze naar Amsterdams voorbeeld de 'Lodz Creativity Exchange' op.

Rob Hartgers
Journalist
roberthartgers@orange.nl
*De foto's bij dit artikel zijn van
Dick Van Aalst, Nijmegen*

Manufaktura-complex. In de negentiende-eeuw een industriële campus, nu één van de grootste winkelcentra van Europa.

Dziegielewska-Geitz is geboren en getogen in Lodz, maar woonde jarenlang in het buitenland. Toen ze twee jaar geleden terugkeerde naar haar geboortestad was dat met een missie: Lodz nieuw leven inblazen. Twee concepten staan daarbij wat haar betreft centraal: de ‘creatieve klasse’ van Richard Florida en de ‘restoration economy’ van Storm Cunningham. Florida predikt sinds het verschijnen van zijn boek *The rise of the creative class* in 2002 wereldwijd en met groot succes het gospel van de creatieve economie. Steden die erin slagen de ‘creatieve klasse’ aan zich te binden zijn volgens Florida de steden met de beste overlevingskansen in een geglobaliseerde wereld. Terwijl Florida zijn ‘creatieven’ wil lokken met aantrekkelijke voorzieningen, gaat Cunningham nog een paar stappen verder. Hij pleit voor de herontwikkeling en revitalisatie van (stedelijke) regio’s door een geïntegreerde strategie, waarbij niet alleen naar de economische sectoren en het voorzieningenniveau wordt gekeken, maar ook naar de ecologie en het cultureel erfgoed.

Creatieve klasse

Florida en in mindere mate Cunningham zijn in Nederland gemeengoed onder beleidsmakers. In Polen ligt dat anders, vertelt Dziegielewska-Geitz: ‘Toen ik hier voor het eerst over mijn ideeën vertelde keken ze me

aan alsof ik van een andere planeet kwam. Ze hadden er geen enkel vertrouwen in. In Lodz is nog geen sprake van een creatieve klasse. Ik probeer de mensen warm te maken voor het idee, maar men houdt vast aan conventionele, reductionistische economische opvattingen.’ Aan Dziegielewska-Geitz zal het niet liggen. Ze is de aanjager van vele projecten en creatieve netwerken. In lijn met de filosofie van Cunningham, richt ze zich ook op de ecologie. Zo is ze betrokken bij het Unesco watermanagementproject ‘Switch’, dat onderzoekt hoe de acht ondergrondse rivieren van Lodz gereinigd kunnen worden. In een gerevitaliseerd Lodz kan de creatieve economie de plaats innemen van de failliete industriële economie, denkt Dziegielewska-Geitz. Andere industriesteden, zoals Manchester en Lille, zijn Lodz voorgegaan. De lege hulzen van de oude industrie, de fabrieken, wacht wat haar betreft een nieuwe bestemming als filmstudio, museum, galerie, of broedplaatsen voor jong talent.

Het is niet eens zo’n gekke gedachte. Lodz heeft een universiteit met meer dan veertigduizend studenten en een beroemde filmacademie met alumni als Polanski en Kieslowski. Helaas vertrekt een groot deel van de studenten na het behalen van de bul naar Warschau, omdat er voor hen in Lodz weinig werk is of omdat ze de stad niet aantrekkelijk

vinden. De werkloosheid in Lodz is hoger dan het toch al ontmoedigende landelijke gemiddelde van achttien procent. De laatste jaren is er evenwel een voorzichtige kentering in deze *brain drain*. Multinationals als Philips, Bosch, Gillette, en Siemens hebben zich in Lodz gevestigd en creëren werkgelegenheid voor hoger opgeleiden. Ook de ‘creatieve klasse’ roert zich. In 2003 vroeg een groep kunstenaars de gemeente om expositieruimte. Met succes. Ze kregen acht fabriekshallen toegewezen met een totale oppervlakte van tienduizend vierkante meter. Het Lodz Art Center was geboren. Jaarlijks organiseert het Center een internationaal fotofestival, en in 2004 bood het onderdak aan een groot opgezette Biennale. Allemaal gefinancierd uit particuliere gelden, vertelt de jonge directeur Krzysztof Candrowicz (28): ‘De gemeente heeft ons deze locatie gegeven, maar we krijgen geen subsidie. We worden gesponsord door een paar grote bedrijven.’

Een andere meevaller was de komst van de Amerikaanse regisseur David Lynch – bekend van de tv-serie *Twin Peaks* en films als *Wild at Heart* en *Lost Highway* – die in 2005 zijn nieuwe productie *Inland Empire* in Lodz filmde, met een gedeeltelijk Poolse cast. Lynch is zo enthousiast over de stad dat hij er samen met de directeur van het filmfesti-

2+3+4 Ksiezy Mlyn-complex voormalige industriële campus van de Scheibler textiel fabrieken

2 <
3 <<
4 <<<

val Camerimaga een 'artistiek centrum' wil beginnen. Daarnaast heeft de eigenzinnige regisseur een leegstaande fabriek gekocht waar hij een geluidsstudio wil bouwen, en schijnt hij te investeren in meerdere vastgoedprojecten in Lodz.

In februari 2006 organiseerde Dziegielewska-Geitz een symposium over de toekomst van Lodz, met als belangrijkste spreker Storm Cunningham. Langzaam begon ook lokale politiek te geloven in de zegeningen van een creatieve industrie. Het gehoor bestond uit vertegenwoordigers van het gemeentebestuur, ambtenaren, projectontwikkelaars, ondernemers en kunstenaars. Plaats van handeling was de verlaten krachtcentrale van de ter ziele gegane textielfabriek van grootindustriële Karol Scheibler. Die locatie was niet voor niks gekozen: het industriële erfgoed heeft een sleutelrol in de toekomst van Lodz.

Textielindustrie

De eerste door stoomkracht aangedreven katoenfabriek van Lodz werd al in 1839 geopend. Binnen enkele decennia ontwikkelde de stad zich tot het belangrijkste centrum van textielproductie in het toenmalige Russische Rijk. Tienduizenden gastarbeiders uit omliggende landen en zelfs uit Engeland, Frankrijk en Portugal, voegen zich bij de bestaande Poolse, Joodse en Duitse

bevolking. De textielfabrieken ontwikkelden zich tot uitgestrekte industriële campussen. De bekendste zijn Manufaktura aan de noordkant van het centrum, eigendom van de puissant rijke Izrael Poznanski, en Ksiezy Mlyn aan de zuidkant van het centrum, eigendom van Karol Scheibler. Het zijn autonome industriële stadjes, bestaande uit meerdere fabrieken. Met ieder een eigen energiecentrale en brandweerbrigade, Manufaktura heeft zelfs een eigen ziekenhuis en treinstation. De duizenden arbeiders wonen binnen de muren van de complexen. Als na de Eerste Wereldoorlog de Duitse en Russische afzetmarkten wegvallen, gaat het bergafwaarts met de textielindustrie. De Tweede Wereldoorlog heeft nóg rampzaliger gevolgen voor Lodz. De nazi's maken van het noordelijke deel van de stad een getto. Ongeveer 200.000 Joden worden er opgesloten en later vermoord of afgevoerd naar vernietigingskampen. Voor de oorlog wonen er 230.000 Joden in Lodz, bijna vijfendertig procent van de bevolking. Slechts enkele duizenden weten te ontkomen aan de moordlust van de nazi's. De industrie van Lodz is de Tweede Wereldoorlog nooit helemaal te boven gekomen.

Na de oorlog valt Polen onder de invloedssfeer van de Sovjet-Unie. Dat betekent weliswaar een grotere afzetmarkt, maar ook de

nationalisering van industriële ondernemingen en jaren van economisch wanbeleid. De val van de muur is de genadeklap voor de textielindustrie. Nadat in 1991 het economische samenwerkingsverband tussen communistische landen Comecon wordt ontbonden verschrompelt de Poolse textielindustrie in een tijdspanne van enkele jaren. Manufaktura stopt de productie in 1997. Kort na de sluiting van de fabrieken dienen zich buitenlandse projectontwikkelaars en investeerders aan die geïnteresseerd zijn in de grond. Voor de arme gemeente Lodz, nog steeds eigenaar van de grond, is dat een vette worst die ze moeilijk kunnen weigeren. In een paar jaar tijd wordt negentig procent van de fabrieksterreinen in de stad, inclusief het industriële erfgoed, verkocht aan (buitenlandse) investeerders. Het Manufaktura complex komt in handen van de Franse ontwikkelaar Apsys en groot deel van Ksiezy Mlyn wordt opgekocht door een samenwerkingsverband van twee grote Australische projectontwikkelaars die in Polen opereren onder de naam Opal Property Developments.

Consumptieparadijs

In mei 2006 zijn de poorten van Manufaktura weer geopend. Een weefgetouw zul je er niet aantreffen, wel veel textiel. Van Levi's bijvoorbeeld. Of van Diesel, Hugo Boss, en

Armani. Gewerkt wordt er alleen nog door winkelpersoneel. Manufaktura is in vijf jaar tijd getransformeerd in een gigantisch winkelparadijs. Wekelijks schuifelt een kwart miljoen bezoekers onder de oude fabriekspoort door om de ruim driehonderd winkels in het nieuwe consumptieparadijs te bezoeken. Er schijnen zelfs Engelse en Duitse *shoppers* te komen die 'een weekendje Manufaktura doen'. Prijsvechter Ryanair vliegt sinds kort vanuit Engeland voor bodemprijzen op Lodz, waardoor de stad aantrekkelijk is geworden voor weekendtrips. En wie de balen heeft van het winkelen, kan terecht in de Manufaktura-bioscoop, het Manufaktura-museum, of het Manufaktura-fitnesscentrum. Binnenkort is ook het Manufaktura-hotel gereed, zodat de bezoekers, net zoals de arbeiders vroeger, het terrein nooit meer hoeven te verlaten. Aan de andere kant van het centrum, in het kantoor van projectontwikkelaar Opal, heerst lichte paniek. De grote baas uit Australië is op bezoek en de pr-dame doet haar uiterste best om de topman van *down under* af te schermen van lastige vragen ('Nee, ook geen vijf minuten'). Opal is wereldwijd actief en legt zich toe op het revitaliseren en renoveren van monumentale gebouwen. In een voormalige fabriek op het Ksiezy Mlyn-terrein komen ruim vierhonderd zeer luxueuze lofts. De lofts zijn voor Poolse

begrippen stevig aan de prijs (vanaf 160.000 euro, casco oplevering), maar volgens de woordvoerder van Opal waren de woningen binnen zes dagen verkocht. Naast appartementen zijn op het terrein ook winkels gepland, en allerlei recreatiefaciliteiten.

Dziegielewska-Geitz is niet erg te spreken over de deals tussen de gemeente en de investeerders: 'Het proces van privatisering was totaal ondoorzichtig. Er was een reële kans dat de negentiende-eeuwse textielfabrieken op de Werelderfgoedlijst van Unesco konden komen, maar daarin waren de stadsbestuurders niet geïnteresseerd. Er wordt gefluisterd dat sommige gebouwen bewust vernield zijn om dat onmogelijk te maken.' Volgens Dziegielewska-Geitz hebben de stadsbestuurders weinig oog voor de sociale en maatschappelijke problemen van Lodz, zoals de hoge werkloosheid, het alcoholisme en de vervuilde ondergrondse rivieren. 'Door de fabrieksterreinen, inclusief woonwijken met (bewoonde) arbeiderswoningen te verkopen aan investeerders, hopen ze het probleem op een makkelijke manier op te lossen.' In ieder geval is duidelijk dat het stadsbestuur door de grootschalige privatisering de regie over de eigen stad deels uit handen heeft gegeven. Niemand weet wat de toekomst is van de karakteristieke negentiende-eeuwse arbeidershuisjes op het

terrein van Ksiezy Mlyn. Ook Maciek Gondorowicz niet, die samen met zijn vrouw in één van de huisjes een galerie bestiert. Hij vreest dat de eenvoudige manier van leven in het wijkje onder druk komt te staan nu er op het nabijgelegen terrein een luxe-enclave verrijst. 'De mensen leven hier langzamer, puurder. Dit is een hechte gemeenschap waar de mensen elkaar steun bieden. Ik ben bang dat het nieuwe appartementencomplex hiernaast een *gated community* wordt, met een levensstijl die haaks op de onze staat.' De meeste bewoners wisten tot voor kort niet eens dat hun woningen van eigenaar waren gewisseld. Sinds enkele weken hebben ze zich georganiseerd in een bewonersraad, en eisen ze inspraak in de besluitvorming over hun woonomgeving.

Ruimte voor experimenten

Opal en Apsys koketteren in hun projectbeschrijvingen met de multiculturele geschiedenis van Lodz (Pools, Duits, Russisch, en Joods) en de cultuurhistorische waarde van het industriële erfgoed. Maar de 'creatieve klasse' waar Dziegielewska-Geitz zo graag over spreekt heeft meer nodig dan dure lofts en een *supermall* om tot bloei te komen. Goedkope locaties voor startende bedrijven bijvoorbeeld, en ruimte voor experimenten. Van groot belang is wat er gaat gebeuren met de tien procent van het industriële

5+6 Ksiezy Mlyn-complex voormalige industriële campus van de Scheibler textielfabrieken

5 <
6 <<

Culturele Hoofdstad van Europa

Lodz dingt mee naar de titel 'European Capital of Culture 2016'. Door het nieuwe selectiesysteem is de kans dat de stad de benoeming binnensleept, groot. Vroeger ging de strijd tussen steden uit verschillende Europese landen, maar sinds 2005 wijst de Europese Commissie jaarlijks twee landen aan die ieder een Culturele Hoofdstad mogen leveren. In 2016 valt de eer toe aan Polen en Spanje. Van alle Poolse steden heeft Lodz de beste kaarten in dit Idols voor steden. Culturele Hoofdsteden zijn de laatste jaren opvallend vaak (voormalige) industriesteden, zoals Lille, Genua, Graz, en Rotterdam. Lodz hoopt de jury te overtuigen door te wijzen op de multiculturele achtergrond van de stad, de vele culturele festivals, en de filmtraditie (De Poolse uitspraak van Lodz is 'woetsj', dus de slogan 'HollyLodz' was snel gevonden).

erfgoed die nog niet is verkocht aan projectontwikkelaars, en of de gemeente bereid is om te investeren in de culturele sector. De belangrijkste initiatieven van de afgelopen jaren zijn met particuliere investeringen tot stand gekomen. Dat gaat veranderen, vertelt directeur Candrowicz van het Lodz Art Center: 'We hebben voor ons museum een Europese subsidie aangevraagd van vijf miljoen om de fabriekshallen die wij als expositieruimte gebruiken verder op te knappen. De EU stelt als voorwaarde dat de gemeente vijftien procent van het bedrag voor zijn rekening neemt. De gemeente is daarmee akkoord gegaan. De lokale politiek begint in te zien dat de culturele sector belangrijk is voor de toekomst van de stad.' Galerierouder Maciek Gondorowicz denkt dat niet alleen de politici, maar ook de inwoners van Lodz tijd nodig hebben om te wennen aan het nieuwe, creatieve imago van hun stad: 'Als je vader en je grootvader in de fabriek werkten, is het maar moeilijk voor te stellen dat die fabriek opeens een museum wordt.'

De maquette die in de vergaderkamer van het kantoor van de projectontwikkelaar staat te pronken beslaat slechts een deel van de vroegere industriële campus Ksiezy Mlyn. De oude energiecentrale, een indrukwekkend industrieel monument, staat niet op de

maquette. Het gigantische gebouw is al zeker tien jaar niet meer in gebruik. De enige die er nog regelmatig komt is de beheerder, die zijn hele leven in de textielfabriek heeft gewerkt. Hij vertelt hoe hij David Lynch rondleidde in het gebouw toen de regisseur op zoek was naar locaties: 'Lynch werd gevolgd door een aantal assistenten die een stoel voor hem met zich meedroegen. Toen we op de bovenste verdieping kwamen, onder de nok, zetten ze de stoel neer en ging Lynch zitten. Hij stak een sigaret op en zei: "Dit wordt mijn *green room*".' Het is er niet van gekomen. De regisseur heeft uiteindelijk een fabriekspand aan de andere kant van de stad gekocht. De beheerder, teleurgesteld: 'Hij is nooit teruggekomen voor een kop koffie.' |

Meer weten?

Algemene informatie over Lodz:
www.lodz.pl

Over Manufaktura en het Scheibler-complex:
www.manufaktura.com
www.uscheiblera.pl

Over Storm Cunningham en Richard Florida:
www.revitalizationinstitute.org
www.creativeclass.org